

Prof. zw. dr hab. Andrzej Sakson
Wydział Nauk Politycznych i Dziennikarstwa
UAM w Poznaniu

Opinia o dorobku naukowym dr Cezarego Trosiaka oraz jego rozprawy habilitacyjnej pt. „Górny Śląsk. Między regionalizmem – autonomią – separatyzmem” (Poznań 2016) stanowiącą podstawę do wystąpienia o nadanie stopnia doktora habilitowanego

I. Charakterystyka dorobku naukowego

Dr Cezary Trosiak urodził się w 1959 r. w Komprachcicach na Śląsku Opolskim. Studia w zakresie socjologii ukończył w Instytucie Socjologii UAM w Poznaniu w 1984 r. Pracę magisterską pt. „Ideologia planu 6-letniego w <<Kuźnicy>>, <<Po Prostu>> i <<Nowej Kulturze>> - analiza porównawcza” napisał pod kierunkiem prof. dr hab. Andrzeja Kwileckiego. Stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie nauk o polityce, uzyskał na Wydziale Nauk Społecznych UAM w 1998 r. na podstawie rozprawy pt. „Procesy kształtujące pogranicze polsko-niemieckie po II wojnie światowej”. Promotorem w przewodzie doktorskim był prof. dr hab. Stanisław Lisiecki. Praca ta ukazała się drukiem w Poznaniu w 1999 r. pod tytułem „Pogranicze polsko-niemieckie po drugiej wojnie światowej (lata 1944-1995)”.

W latach 1984-1986 był pracownikiem Ośrodka Analiz Społecznych ZG ZMW. Kolejnym miejscem pracy był Instytut Zachodni w Poznaniu, gdzie w latach 1992-1993 był zatrudniony na stanowisku asystenta. Od 1994 r. do dnia dzisiejszego jest pracownikiem Instytutu Nauk Politycznych UAM (od 2008 r. Wydziału Nauk Politycznych i Dziennikarstwa UAM) zatrudnionym na stanowiskach: pracownik administracyjny, adiunkt (Zakład Systemów Politycznych), starszy wykładowca.

Dorobek naukowy C. Trosiaka jest bogaty i różnorodny. Liczy on ogółem 48 opracowań o charakterze naukowym, które ukazały się po uzyskaniu stopnia doktora. Na dorobek ten składają się opracowania zwarte, części prac zbiorowych, artykuły w czasopiśmie naukowych redakcja i współredakcja prac zbiorowych, głównie w języku polskim. Po obronie rozprawy doktorskiej habilitant opublikował dwie monografie: „Górny Śląsk. Między regionalizmem – autonomią – separatyzmem” (Poznań 2016 r.) przedłożoną jako rozprawa habilitacyjna oraz wspomnianą już rozprawę doktorską z 1998 r., która drukiem ukazała się w 1999 r.

W skład dorobku wchodzi także 9 artykułów w czasopismach naukowych (1 artykuł w języku angielskim i 2 w języku niemieckim), 30 rozdziałów w pracach zbiorowych (w tym 1 w języku angielskim i 4 w języku niemieckim), 5 redakcji bądź współredakcji prac zbiorowych (w tym 2 w języku niemieckim). Ogółem w językach obcych ukazało się 10 opracowań (2 w języku angielskim i 8 w języku niemieckim). Połowa z nich (5 opracowań) ukazało się w wydawnictwach zagranicznych.

Słabszą stroną tego dorobku jest fakt niewielkiej liczby publikacji w recenzowanych czasopismach wydawanych poza Poznaniem. Prawie wszystkie ukazały się w czasopismach wydawanych przez macierzysty wydział („Przegląd Politologiczny”, „Środkowoeuropejskie Studia Politologiczne”). Większość publikacji w pracach zbiorowych ukazało się także w wydawnictwie wydziałowym lub w wydawnictwach poznańskich. Powoduje to, iż dorobek habilitanta jest znany stosunkowo wąskiej grupie badaczy.

Aktywności na polu badawczym i publikacyjnym towarzyszy aktywny udział w życiu naukowym i organizacyjnym. Habilitant uczestniczył w wielu konferencjach o zasięgu międzynarodowym i ogólnopolskim. Był inicjatorem i organizatorem wielu z nich. Jest cenionym wykładowcą. Aktywnie współpracuje z badaczami w Polsce i w Niemczech. Był członkiem wielu zespołów badawczych.

Dorobek naukowy C. Trosiaka koncentruje się wokół szeroko rozumianej problematyki śląskiej, wpisując się równocześnie w kwestie Ziem Zachodnich i Północnych (ZZiP). W opiniowanej twórczości wyróżnić można cztery zasadnicze nurty badań:

1. Przemiany społeczno-polityczne zachodzące po 1989 r. na Górnym Śląsku. Ten nurt badań, będzie omówiony oddzielnie.
2. Ziemie Zachodnie i Północne Polski, w tym:
 - przemiany społeczności lokalnych i regionalnych;
 - stosunek do niemieckiego dziedzictwa kulturowego;
 - problemy identyfikacji i tożsamości różnych grup mieszkańców ZZiP;
 - specyfiki tego obszaru Polski;
 - polityki osiedleńczej.
3. Procesów przemian politycznych i społecznych na pograniczu polsko-niemieckim:
 - procesy kształtowania się i ewolucji tego pogranicza;
 - „podzielonych miast”;
 - pogranicze polsko-niemieckie w aspekcie porównawczym do innych polskich pograniczy;
 - pogranicze jako kategoria teoretyczna;

- współpraca regionów przygranicznych w tym współpraca miast;
- geopolityczne i historyczne uwarunkowania powstania i kształtowania się tego pogranicza.

4. Procesy integracyjne Unii Europejskiej:

- stosunek społeczeństwa polskiego do rozszerzenia UE, w tym do przystąpienia Polski do wspólnot europejskich;
- znaczenie UE dla stosunków polsko-niemieckich;
- perspektywy rozwoju UE.

II. Uwagi o cyklu publikacji i monografii habilitacyjnej

Habilitant jako osiągnięcie stanowiące podstawę o ubieganie się o stopień naukowy doktora habilitowanego wskazał przedsięwzięcie o długim i mało precyzyjnym tytule (szczególnie w drugiej jego części): „Procesy społeczno-polityczne zachodzące na Górnym Śląsku po roku 1989 – między ograniczeniami determinowanymi przeszłością o wyzwaniami warunkującymi współczesnością”. W autoreferacie habilitant mało precyzyjnie formułuje owe „wyzwania warunkowane współczesnością”.

Na osiągnięcie składa się cykl 12 artykułów dotyczących takich zagadnień jak:

- spory wokół narodu śląskiego oraz podwójnych nazw miejscowości;
- znaczenia ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz języku regionalnym z 2005 r. dla aspiracji ślązakowców;
- dziedzictwa kulturowego Górnego Śląska i jego znaczenia dla stosunków narodowościowych w tym regionie;
- znaczenia mniejszości niemieckiej;
- historycznych uwarunkowań śląskiego separatyzmu;
- tożsamości górnośląskiej oraz procesów autochtonizacji ludności napływowej.

Ukoronowaniem wieloletnich badań autora nad Górnym Śląskiem jest monografia pt. „Górny Śląsk. Między regionalizmem – autonomią – separatyzmem” a nie jak pisze błędnie autor w autoreferacie na stronie 2: „Górny Śląsk między regionalizmem, autonomią a separatyzmem”.

Praca ta porusza niezwykle ważny poznawczo i doniosły społecznie i politycznie problem, jakim są przemiany dokonujące się wśród mieszkańców Górnego Śląska.

„Problem Śląska” w społeczeństwie polskim budził i budzi nadal wiele emocji, o czym świadczą m.in. reakcje na działalność Ruchu Autonomii Śląska, domaganie się

uznania Górnślązaków za odrębny naród, czy też wypowiedź Jarosława Kaczyńskiego z 2 kwietnia 2011 roku na temat Ślązaków jako „zakapturzonych Niemców”.

Podstawowym problemem badawczym nie jest pytanie czy Górnślązacy są narodem? Pytanie badawcze pracy autor formułuje następująco: „Dlaczego Górnślązacy chcą być narodem?” oraz „jakie konsekwencje polityczne generują aspiracje emancypacyjne Górnślązaków?” (str. 14).

Autor wyróżnia trzy „determinanty specyfiki procesów społeczno-politycznych zachodzących po 1989 roku na Górnym Śląsku”. Są to:

1. Uwarunkowania historyczne i polityczne „dyskusji na temat statusu rodzimych mieszkańców Górnego Śląska”.
2. Procesy „scalania się przedstawicieli różnych grup ludności polskiej” przybyłych na Górny Śląsk.
3. Podziały polityczne na Górnym Śląsku analizowane „z perspektywy dyskusji na temat aspiracji części rodzimych Górnślązaków do wyemancypowania się z polskiej wspólnoty narodowej” (str. 16). Takie założenie oznacza, że Górnślązacy byli (w subiektywnym czy obiektywnym sensie?) częścią narodu polskiego. Teza ta leży jednak w sprzeczności z tendencjami do bycia odrębnym narodem lub grupą etniczną, za którą uważają ją polscy socjologowie zajmujący się ludnością rodzimą (autochtoniczną).

Należy stwierdzić, że autor wywiązał się z tak sformułowanych celów i pytań badawczych. Podstawowym walorem pracy jest umiejętność połączenia przenikliwej, a jednocześnie krytycznej analizy z syntezą złożonych zjawisk społecznych, politycznych i historycznych. C. Trosiak zachowuje także daleko idący krytycyzm w sądach i opiniach, np. wobec tzw. Tragedii Górnśląskiej z 1945 roku.

Na podkreślenie zasługuje dążność autora do maksymalnej obiektywizacji tego niezwykle złożonego i trudnego, także politycznie problemu.

Narosłe po stronie polskiej i śląskiej (a także niemieckiej czy czeskiej) urazy powodowały, iż na zagadnienie Śląska spoglądano w sposób jednostronny i emocjonalny. Autor na podstawie własnych badań stara się ukazać na ile dotychczasowe oceny dotyczące Górnego Śląska odpowiadają rzeczywistości. Oryginalny wkład autora do badań nad Górnym Śląskiem związany jest z próbą ustalenia genezy, dynamiki, uwarunkowań i konsekwencji procesów emancypacyjnych autochtonicznych Ślązaków.

1. Uwagi ogólne i szczegółowe

1.1. Układ pracy oraz jego ramy czasowe nie budzą zastrzeżeń.

Praca składa się z pięciu rozdziałów. Na uwagę zasługuje obszerny wstęp, w którym autor przedstawia takie, ważne z punktu widzenia badań, kwestie jak: odwołania teoretyczne, kwestie metodologiczne, charakterystyka wykorzystanego materiału empirycznego oraz pojęć przyjętych w pracy, ramy czasowe pracy, główne tezy, stan badań oraz zawartość pracy. Rozdział pierwszy dotyczy charakterystyki podstawowych kategorii teoretycznych (tożsamość, region, regionalizacja, regionalizm oraz autonomia i separatyzm).

Kolejne rozdziały (od drugiego do piątego) przedstawiają zagadnienia badawcze w ujęciu chronologicznym. W interesujący sposób analizuje on kwestię autonomii i separatyzmu górnośląskiego do 1945 r., w okresie Polski Ludowej oraz po 1989 r. W rozdziale czwartym autor wszechstronnie ukazuje historyczne, polityczne i narodowościowe granice Górnego Śląska. Na tym tle przedstawia determinanty przemian zachodzących w regionie po 1989 r. Na szczególną uwagę zasługują analizy dotyczące głównych uczestników sporu politycznego, tzn.: Związku Górnośląskiego, organizacji mniejszości niemieckiej, Ruchu Autonomii Śląska, Związku Osób Narodowości Śląskiej oraz Ruchu Obywatelskiego „Polski Śląsk”.

Na wysoką ocenę zasługuje także rozdział piąty, gdzie autor na podstawie wyników Narodowego Spisu Powszechnego z roku 2002 i 2011 ukazuje spór o reprezentację górnośląskich aspiracji. Praca napisana jest poprawnym językiem i charakteryzuje się dobrym stylem, co powoduje, że czyta się ją z zainteresowaniem.

2. Pewnym mankamentem pracy jest skupienie się przez autora na ruchach społecznych, którymi liderami i członkami są autochtoniczni Ślązacy. Na tym tle ginie większość mieszkańców regionu, tzn. różne grupy polskich osadników przybyłych głównie na „niemiecki” Górny Śląsk po 1945 roku (Kresowiaczy, osadnicy z różnych regionów Polski Centralnej, reemigranci z Zachodu i Południa Europy, itd.). Nie należy zapominać o ważnych różnicach między ludnością rodzimą urodzoną przed 1945 r. na „niemieckim” Śląsku Opolskim a urodzoną na „polskim” Śląsku, w granicach województwa śląskiego w latach 1918-1939.

Otwartą pozostaje kwestia czy współcześni mieszkańcy Górnego Śląska tworzą wspólnotę regionalną (terytorialną) czy są tylko zbiorowością zamieszkującą obszar administracyjny dwu województw: opolskiego i śląskiego. Na tym tle rodzi się pytanie: kim

są Ślązacy? Czy ludzie, których przodkowie 3-4 pokolenia temu osadzili się na Górnym Śląsku nie są Ślązakami? Czy Kresowiaczy żyjący 70 lat na Śląsku mogą czuć się Ślązakami?

Czy Ślązakami są ci, którzy dla poprawy życia wyjechali ze Śląska i żyją w głębi Polski lub w Niemczech? Kim są Niemcy pochodzący ze Śląska? Czy Ślązakami są osoby pochodzące z małżeństw mieszanych (tzw. krojczaki). Co jest wyznacznikiem śląskości? Czy jest to prawo krwi czy prawo ziemi?

3. Żałować należy, że autor nie zwrócił uwagi w swojej pracy na tendencje autonomiczne w innych państwach europejskich, np. w Katalonii, Kraju Basków, Irlandii Północnej, Bretanii, Korsyce, Alzacji, Lotaryngii, Tyrolu, Frankonii czy Fryzji oraz w Polsce, np. Ruch Autonomii Mazur, Stowarzyszenie Osób Narodowości Kaszubskiej, itp. Ukazałoby to specyfikę lub podobieństwo ruchów autonomicznych na Górnym Śląsku z podobnymi tendencjami występującymi w innych regionach kraju oraz zagranicą. Autor traktuje marginalnie ideologię nowego regionalizmu w Polsce (str. 74-77).

4. C. Trosiak trafnie diagnozuje odpowiedź na pytanie: dlaczego część rodzimych mieszkańców Górnego Śląska dystansuje się od przynależności do narodu polskiego? Ukazuje uwarunkowania historyczne, politykę niemieckich i polskich władz wobec tej ludności oraz jej specyfikę. Ludność ta zaliczana jest do społeczności pogranicza społeczno-kulturowego, charakteryzującego się wielością identyfikacji (śląską, polską, niemiecką). Autor interesująco przedstawia racje trzech głównych aktorów sporu o przyszłość regionu, tj. ślązakowców (autochtonów), mniejszość niemiecką, której członkowie wywodzą się ze śląskiej ludności rodzimej oraz ludność polską, która poczynając od 1918 r. w kolejnych falach osadnictwa napłynęła na Górny Śląsk z różnych regionów Polski.

5. Autor zapoznał się z bogatą literaturą przedmiotu. Warto również sięgnąć do takich pozycji jak:

- Kłosek E., „*Swoi i obcy na Górnym Śląsku od 1945 roku*”, Wrocław 1994;
- Solga B., „*Migracje polsko-niemieckie i ich konsekwencje społeczno-ekonomiczne na obszarach wiejskich Śląska Opolskiego*”, Opole 2002;
- Scholtz-Knabloch T., „*Die deutsche Minderheit in Oberschlesien*”, Görlitz 2002;
- Łabaj S., „*Autonomia dla Śląska*”, „Proglas” nr 9/1998.

* * *

Z uwagi na wysokie walory poznawcze ocenianej monografii, a także bogaty, różnorodny i wartościowy pod względem merytorycznym dorobek naukowy, udokumentowane umiejętności warsztatowe oraz aktywność badawczą i znaczącą pozycję w życiu naukowym wnoszę o dopuszczenie dr Cezarego Trosiaka do dalszych etapów postępowania habilitacyjnego.

Andrzej Sakson

Poznań, 25 listopada 2016 r.